

ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Наукові праці МАУП, 2011, вип. 2(29), с. 27–31

Дослідження зосереджено на факторах формування політичного лідерства в Україні з позицій гендерної рівності.

У сучасному демократичному суспільстві дедалі більше актуалізується проблема гендерної рівності. Сутність цієї проблеми полягає у створенні таких умов суспільного життя, у яких жінка й чоловік справді були спроможні реалізувати себе повноцінно як у громадському, професійному, так і в особистому житті. Адже досягнення фактичної, а не лише інституціональної рівності жінок і чоловіків у всіх сферах політичного, економічного і соціального життя стає одним із важливих напрямів у розбудові засад демократичної правової держави.

Проблема гендерної рівності стала темою численних наукових дискусій, семінарів, конференцій, окремих соціологічних досліджень. Її розробленням займалися, зокрема, вітчизняні політологи Л. Кормич, Г. Саєнко, Л. Лисенко, Г. Ткаченко, а також соціологи М. Линовицька, І. Жеребкіна, О. Івашенко, Л. Морозко, Е. Плісовська та ін. [9].

Поняття “гендер” почало формуватися в період зародження феміністського аналізу “сучасного суспільства” і пов’язувалося з критикою дискримінаційного становища жінок. Уперше цей термін був вжитий соціологом феміністського спрямування Енн Оклей у 70-ті роки минулого століття.

У статті американського антрополога Гейла Рубіна “Обмін жінками: записи з приводу “політичної економії” статі” (1975) гендер визначається як: “комплекс угод, що регулюють біологічну стать як предмет суспільної діяльності” [14]. У 80-ті роки минулого століття це визначення стає основою для розробки різноманітних концепцій. Дослідницький інтерес спрямовується на виявлення залежності гендерних відносин і гендерних ролей від культурного типу. Американські довідники того часу дають таке тлумачення терміну “гендер”:

“Термін, введений феміністами з метою виділення соціального аспекту розходження статей. Коли говорять про статеві розходження між жінками і чоловіками, то мають на увазі їхнє біологічне розходження. Коли говорять про гендер, то виходять із певних соціокультурних дефініцій понять “жінка”, “чоловік” і припускають споконвічно встановлене розходження їхнього соціального стану” [13].

Нині “гендер” розуміється як розподіл ролей між статями в суспільстві з усіма наслідками такого розподілу: економічними, політичними, соціальними, культурними і психологічними. Тобто, як зазначає Джоан Скотт, “гендер – елемент соціальних відносин, заснований на розходженнях між статями і основний шлях позначення відносин влади” [3].

Гендер не слід ототожнювати зі статтю. Стать – це системна сукупність анатомо-фізіологічних властивостей людини, які відрізняють жінку від чоловіка. Гендер – це соціальна стать, соціально сформовані ролі та сфери діяльності жінок і чоловіків, які визначаються не біологічними статевими відмінностями, а соціальною організацією суспільства. Якщо стать є природною даністю, то гендер формується під впливом соціокультурних чинників і залежить від домінуючих у суспільстві традиційних поглядів на те, якою повинна бути жінка та яким має бути чоловік.

Україна, яка обрала демократичний шлях розвитку, спрямовує свою політику на створення рівних гендерних відносин у всіх сферах соціального життя. Загальні принципи гендерного розвитку в Україні визначено в Конституції України, яка гарантує рівні права та можливості для чоловіків і жінок, рівність їх перед законом (ст. 24). Підписавши міжнародні документи (зокрема, Декларацію Тисячоліття разом із 189 країнами – членами

Організації Об'єднаних Націй у 2000 р.), які визнають гендерний підхід як найефективніший у разі створення і виконання національних програм, Україна зобов'язалася гарантувати рівність, розвиток і справедливість у країні, регіоні, світі, керуючись гендерними ідеями соціальної рівності.

З метою виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань Україною було прийнято низку нормативно-правових документів, які регулюють питання рівності жінок і чоловіків. Серед них Закон України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” (2005). Метою цього Закону, як зазначається у преамбулі, є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України.

У Законі визначаються основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування у цій сфері, механізми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у різних сферах – соціально-економічній, громадсько-політичній, державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, освіти та інших, а також встановлюється відповідальність за порушення законодавства України у цій сфері.

Крім того, Президентом України видано Указ “Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” (2005), прийнято Постанови Кабінету Міністрів України “Про підготовку та проведення Року гендерної рівності” (2007) та “Про консультативно-дорадчі органи з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми” (2007), Постанови Верховної Ради України “Про Рекомендації парламентських слухань на тему: “Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи” (2007) та “Про Рекомендації парламентських слухань на тему “Сучасний стан та актуальні завдання у сфері попередження гендерного насильства” (2007). В Україні нині діють Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві та Програма рівних можливостей та прав жінок в Україні. Розпочато створення механізму щодо ад-

міністрування гендерного процесу в рамках законодавчої системи та виконавчої влади, гендерний компонент імплантовано в систему науки, освіти, просвітництва, політики. Водночас інституціональні механізми забезпечення гендерної рівності в Україні ще не є стабільними.

Гендерний вимір у політичній площині характеризується передусім рівністю жіночої та чоловічої соціальних статей. Встановлення такої рівності на практиці вимагає подолання стереотипів, статевої ієрархічності соціальних зв'язків, у яких чоловіки заздалегідь сприймаються як вищі за розумовими та фізичними здібностями істоти, їхня діяльність є більш значущою та пріоритетною порівняно з діяльністю жінок.

Боротьба за гендерну рівність у сфері політичного життя має давню історію і спочатку виявлялася у вимогах надання жінкам права голосу на виборах. Нині у більшості країн світу жінки це право мають. Однак рівень представництва жінок у керівництві органів державної влади залишається доволі низьким.

Для України проблеми участі жінок у політиці, жіночого політичного лідерства актуалізувалися з часу проголошення її незалежності. Хоча закони України їй надають жінкам рівні права з чоловіками, проте фактично жінки дискримінуються в різних сферах суспільного та сімейного життя. Тому представництво жінок у владних структурах різного рівня не відповідає їхній кількості та ролі в суспільстві, інтелектуальному та творчому потенціалу. Нині жінки лідирують за своєю чисельністю в суспільстві і становлять половину зайнятого населення. Вони превалюють порівняно з чоловіками в таких важливих сферах, як охорона здоров'я, освіта, соціальна робота, гуманітарні науки, культура, догляд за дітьми та людьми похилого віку, сфера послуг та інформації. Але при цьому, жінки не мають тих можливостей, що чоловіки. Оскільки жінки є соціальною меншістю в політиці, вони слабо впливають на ухвалення рішень, що стосуються економічного і політичного розвитку, безпеки держави, дипломатії тощо [12].

Вітчизняні науковці, які досліджують проблему гендерної рівності у політиці, на підставі проведених досліджень виокремлюють такі чинники, що перешкоджають політичній кар'єрі жінок в Україні:

- специфіка стадій життя чоловіків і жінок (жінки приходять у політику в пізнішому віці порівняно з чоловіками, оскільки вік 18–30 років – оптимальний для народження дітей – збігається з віком, коли здобувається освіта, перепідготовка і підвищення кваліфікації);

- соціальна структура суспільства (нерівномірність у розподілі ресурсів, які чоловіки і жінки можуть використовувати в політиці);
- невпевненість жінок у своїх силах, можливість виконувати складнішу роботу або обіймати керівну посаду;
- упередженість керівництва щодо висування жінок на керівні посади (навіть якщо професійний рівень жінки-працівника вищий, ніж у колеги-чоловіка);
- перебування жінки у відпустці по догляду за дитиною, що гальмує процес її кар'єрного росту;
- велика конкуренція з боку колег-чоловіків;
- особливості політичної соціалізації (соціалізація орієнтує чоловіків і жінок на різні ролі, різне ставлення до активної діяльності).

Проте всі ці причини можна вважати вторинними. Основною перешкодою для формування політичного лідерства є суспільні стереотипи про суто “жіноче” призначення жінки: народжувати, бути берегинею вдома, а не займатися політикою [5]. Подібні стереотипи склалися на основі особливого гендерного порядку – патріархату, що забезпечує чоловікам домінуюче становище в суспільстві.

Прийнято вважати, що політика – це чоловіча справа і жінка не повинна нею займатися. Незважаючи на високий освітній та професійний потенціал жінок та відсутність прямих застережень Конвенції ООН “Про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок” (ратифікована Україною 19 грудня 1980 р.) у законодавстві нашої країни, кількісне представництво жінок у складі Верховної Ради України протягом останніх десятиріч залишилося доволі низьким. Після здобуття незалежності України питома вага жінок у складі українського парламенту становила 3 %. Упродовж перехідного періоду відбулося певне зростання кількості жінок у складі Верховної Ради України. Якщо за результатами виборів 1994 р. частка жінок народних депутатів України становила 5,7 %, то за результатами виборів 1998 р. вона становила вже 8,1 %. Проте за результатами виборів 2002 р. частка жінок серед народних депутатів України зменшилася до 5,3 %. Вибори 2006 р. знову підвищили відсоток жінок у законодавчому органі до 8,5 %.

Після позачергових виборів до Верховної Ради України 2007 р. та Президента України 2010 р. ситуація у цій сфері така: жінки становлять 8,5 % від загальної кількості народних депутатів України (450 депутатів), а уряд М. Азарова став першим в Україні, у якому немає жодної жінки.

У цілому влада в Україні досі є дещо патріархальною. Статистичні дані свідчать, що в державних органах України найбільше жінок працюють на посадах найнижчого рівня. Водночас, чим вище посада, тим більше диспропорція на користь чоловіків. Яскравою ілюстрацією цієї закономірності є склад вищих органів державної влади України. Так, дві жінки нині є суддями Конституційного Суду України, що становить 15,7 % від його загального складу. У складі Верховного Суду України працюють 14 жінок суддів (16,7 %). Загалом серед державних службовців вищого рівня (1–2 категорії посад державних службовців) жінки становлять приблизно 15 %, серед керівників середнього рівня – 50 %, серед спеціалістів – 80 %.

Ці статистичні дані підтверджують те, що в українській політиці все ще панують гендерні стереотипи, які формують свого роду набір загальноприйнятих суджень, що стосуються становища жінок і чоловіків, а також норм їхньої поведінки, мотивів та потреб. Гендерні стереотипи закріплюють існуючі гендерні розбіжності і стають перешкодою до зміни стану справ у сфері гендерних відносин, зокрема відіграють негативну роль у політичній сфері [11].

Кожному етапу суспільного розвитку, кожній соціальній групі, політичній системі властиві свої методи формування і рекрутування лідерів. Раніше такими лідерами ставали, як правило, чоловіки. Тоталітарні й авторитарні суспільства не створюють умов для формування лідерів у їхньому демократичному розумінні. Диктатори, номенклатура і бюрократія формуються за властивими цим режимам законами й принципами. У таких умовах жінка на керівній посаді діяла за правилами наявного режиму, виробляючи необхідні для його функціонування безпеляційно виконавські навички. У радянський період частка жінок у Верховній Раді СРСР була найнижчою у 1938 р. (24 %), найвищою – після виборів 1980-го і 1985 років (36 %). Однак, депутати (як жінки, так і чоловіки) не обиралися демократичним шляхом.

Під тиском демократичних вимог українське суспільство стало на шлях забезпечення рівноправності жінок і чоловіків перед законом, жінки мають право на участь у політичних процесах, хоча погодитися на входження їх до інституту лідерства, побачити жінку як верховного суб'єкта влади у державі донедавна наважувалося небагато пересічних громадян. Так, проведене соціологічне в незалежній демократичній Україні (м. Львів) дослідження (800 респондентів віком старше за 18 років) показало, що 63 % опитаних не хотіли б бачити жінку на керівній посаді [5].

Сучасна українська політика потребує формування нового типу політичного лідера – жінки та чоловіка, що поєднає позитивні як “жіночі”, так і “чоловічі” управлінські якості [4]. Такий лідер має бути досвідченою, далекоглядною, сміливою, відповідальною, здатною до аналізу й прогнозування особистістю. Однією з вимог до політичного лідера є наявність авторитету серед соціального оточення, володіння природними й інтелектуальними можливостями впливу на нього, вміння об’єднати маси для реалізації ідеї, якій присвятив себе. Саме жінки-лідери схильні до компромісів, мирних форм діяльності, комплексного бачення проблем, врахування перспективи під час прийняття будь-якого рішення, за спільних дій із політиками-чоловіками дають змогу об’єднати зусилля в досягненні важливих соціальних і політичних цілей країни.

Жінки-лідери, маючи від природи схильність до політичної діяльності, спілкування з людьми, здібності промовців, велику волю, організаторські здібності, твердість та рішучість за сприятливих обставин, уперто борючись, зуміли сягнути високих державних посад, стали суб’єктами верховної влади. Це свідчить, що жінка-лідер з часом зможе перейти з категорії рідкісного феномена до більш звичного факту в політичному житті українського суспільства.

Цивілізований світ давно зрозумів і сприйняв необхідність активної участі жінок у політиці і без сумніву визнав неоціненну користь і важливість такої участі. Присутність жінок у політиці змінює її характер, її спрямованість на користь соціально орієнтованих програм, ідеалів гуманізму і ненасильства. Найдалекоглядніші політики визнають, що прихід жінок у політику робить життя суспільства справедливішим, повнішим, гармонійнішим, демократичнішим.

Звертаючи увагу на зазначені раніше причини неспросування української жінки в політику, можна виокремити шляхи подолання цих несприятливих факторів.

Насамперед, це впровадження гендерного підходу в державне управління, тобто встановлення соціальної справедливості, яка необхідна для забезпечення рівноправного становища жінок і чоловіків у сфері управління державою. Такий підхід реально діятиме тільки тоді, коли і жінки, і чоловіки на рівних будуть включені в процес отримання владних повноважень, коли буде проведений гендерний аналіз становища жінок у сфері політики, буде поставлена проблема і будуть визначені основні цілі і завдання її розв’язання. Гендерний підхід є виявом демократії, оскільки ніхто не може бути дискримінований за ознакою сво-

єї статі. Оскільки суспільство складається з жінок і чоловіків, не можна досягти сталого розвитку суспільства без проведення гендерного аналізу існуючих умов. Тому для забезпечення його розвитку необхідно, щоб методи гендерного підходу стали складовою всіх частин і напрямів політики.

Одним з реальних механізмів, за допомогою якого можливе досягнення рівності жінок та чоловіків у політиці, є паритетна демократія, тобто гарантії рівного статусу на всіх рівнях прийняття рішень і в усіх владних структурах за допомогою квот. Науковці наголошують, що важливу роль у доступі жінок до органів законодавчої влади відіграють форми виборчої системи [10]. У світовій практиці існують достатньо вдалі приклади паритетності, зокрема – у скандинавських країнах представництво обох статей на всіх рівнях влади визначає співвідношення не менше 40 %, але не більше 60 %. До партійного гендерного квотування вдаються політичні партії багатьох країн світу. Такі квоти встановлюють до 50 %. Зокрема, 50-відсоткову квоту для чоловіків і жінок у партійних списках встановили австрійська “Зелена альтернатива”, Соціалістична партія Бельгії, Ліберальні демократи та Робітничка партія Великої Британії та ін. В Україні питання гендерних квот практично не порушує жодна політична партія. Однак світова практика засвідчує: завдяки квотуванню кількість жінок у законодавчих органах держав зростає. Останнім часом гендерні квоти було застосовано в 76 країнах світу. Досвід розвинених країн (Швеція, Франція) показав позитивні результати запровадження системи гендерних квот до партійних списків (пропорційна виборча система). Тому немає жодних сумнівів, що Україна має перейняти позитивний європейський досвід, оскільки збільшення участі жінок у сфері прийняття державно важливих рішень сприятиме гармонізації державного управління, зокрема забезпечить проведення соціальної політики.

Жінки разом з чоловіками мають навчатися політики: теорії партійного будівництва, партійної діяльності, входження в систему влади. Таке навчання в сучасних умовах передбачає не лише засвоєння політичного досвіду партійної діяльності, набутого за попередні десятиліття й століття, а й привнесення до нього нових гендерних особливостей, тобто модифікації та модернізації такого досвіду й вироблення нових форм і методів політичних дій, відповідного політичного вирішення державних і суспільних проблем. Саме жінки в ситуації переважно чоловічої партійної діяльності стають тією рушійною силою, яка

своєю політичною активністю та діяльністю має впровадити гендерні підходи в політичну сферу; знайти, сформувавши гендерно чутливих та свідомих політиків-чоловіків, спроможних сприяти проведенню гендерної політики.

Для зміни ситуації у суспільстві на користь гендерної рівності необхідно готувати жінок до активної участі у політичній діяльності, проводити роботу із формування політичної свідомості та політичної культури суспільства. Демократія розвивається знизу і можлива тільки за рівноправної участі чоловіків і жінок у процесах розвитку суспільства. Необхідно поступово створювати і зміцнювати позитивний імідж жінки-політика. Якщо більшість жінок зрозуміє необхідність такої участі і підтримки жінок – політичних лідерів, процеси демократизації життя в Україні стануть реальнішими, динамічнішими та результативнішими.

Для необхідної зміни вкорінених стереотипів у свідомості чоловіків і жінок на їхні рольові функції у суспільстві варто підсилювати позитивний образ жінки-політика. Не слід забувати, що кількісний показник представництва жінок у вищих ешелонах влади є знаковим у процесі аналізу соціального, політичного, ідеологічного, релігійного і культурного контексту життя країни. Він характеризує виборчу систему, виборчу культуру, рівень розвитку громадянського суспільства загалом.

Гендерні перетворення у політико-правовій системі і в суспільстві в цілому – процес складний і тривалий. В усьому світі жінки розглядаються як новий важливий творчий ресурс державного управління, гуманітарних перетворень. Рівень розвитку і добробуту країни перебуває у прямій залежності від того, наскільки жінка рівна з чоловіком. Найбільш розвинені країни довели, що залучення жіночого ресурсу в політику стає поштовхом в економічному і соціальному розви-

тку, підвищує якість життя людей. Тому забезпечення рівності чоловіків і жінок у політиці має стати однією з найважливіших умов розбудови в Україні правової соціальної держави.

Література

1. Конституція України. – Х., 2010.
2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. – К.: Основи, 2007. – С. 5.
3. Введения в гендерные исследования: Учеб. пособие / Под ред. И. А. Жеребкиной. – Х.: ХЦГИ, 2001. – 707 с.
4. Впровадження гендерних підходів у діяльність державних органів влади, місцевого самоврядування та громадських організацій: Навч.-метод. посіб. – К.: К.І.С., 2010. – 53 с.
5. Саенко Ю. І., Амджадін Л., Васильчук М., Герасименко Г. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві – К.: Основи, 2010. – С. 142.
6. Мельник Т. Гендерна експертиза українського законодавства. – К.: Логос, 2006. – 120 с.
7. Гендер і державна політика: Навч. посіб. – К.: Основи, 2004. – 394 с.
8. Кремльова О. Врахування гендерних аспектів у формуванні законодавства України // Право України. – 2010. – № 7. – С. 96–99.
9. Мельник Т. М. Гендер у політиці. Основи теорії гендеру: Навч. посіб. – К.: КІС, 2004. – 535 с.
10. Жінки у політиці: міжнародний досвід для України // 36. наук. статей. – К.: Атіка, 2006. – 88 с.
11. Ренкін П. Гендер і державна політика. – К.: Основи, 2002. – 335 с.
12. Проблеми гендерної нерівності // Юрид. вісн. – 2010. – № 15. – С. 13–15.
13. Трофименко Л. С. “Жіноче питання”: ілюзії та реальність // 36. наук. праць. – О.: Вид. Одеськ. нац. юрид. академії. – 2008. – 56 с.
14. Хрестоматія феміністських текстів: Переклади / Под ред. А. Темкиной, Е. Здравомысловой. – М.; СПб.: М. Буланіни, 2000. – 304 с.

Щодо дослідження гендерної проблеми політичного лідерства в Україні визначене поняття “гендер”, висвітлено законодавчу базу, яка регулює питання гендерної рівності в українському суспільстві, проаналізовано основні перешкоди для просування української жінки в політику, висунуті пропозиції щодо усунення перешкод.

Относительно исследования гендерной проблемы политического лидерства в Украине определено понятие “гендер”, освещена законодательная база, регулирующая вопросы гендерного равенства в украинском обществе, проанализированы основные препятствия для продвижения украинской женщины в политику, выдвинуты предложения по устранению препятствий.

With regard to research gender problem of political leadership in Ukraine, the concept of “gender” is defined, the legislative framework that gender equality in Ukrainian society regulates are covered, the main obstacles to the promotion of Ukrainian women in policy are analyzed, the proposals for removing obstacles are raised.

Надійшла 8 лютого 2011 р.